

ENDRŐDI-KOVÁCS VIKTÓRIA

AZ INTEGRÁCIÓÉRETTSÉG ELMÉLETÉNEK TOVÁBBGONDOLÁSA ÉS KITERJESZTÉSE

Az integrációérettség elméletével és összefüggéseivel Palánkai Tibor mélyen és részletesen foglalkozik. Napjainkra egy olyan egyedi módszertant is megalkotott ezzel kapcsolatban, amely a hazai és nemzetközi integrációérettséggel foglalkozó irodalom egyik meghatározó elemévé vált. Jelen tanulmány megkísérel az elmélettel kapcsolatos főbb eredmények összefoglalását és az integrációérettség módszertanának rövid ismertetését, valamint áttekinti a módszertan alkalmazásának lehetséges területeit, ami magában foglalja annak kiterjesztését a Nyugat-Balkán államainak jellegzetességeire.

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unió új tagországok felvételével kapcsolatban nem határoz meg egyértelmű csatlakozási-tagsági kritériumokat: a teljesítésre vonatkozó paraméterek közül egyesek pontosan meghatározottak és kidolgozottak, más paraméterek esetében azonban nem konkrét az unió, a paraméterek elnagyoltak, következtelnek, vitathatók vagy egyszerűen hiányoznak. Például a koppenhágai kritériumok értelmezéséhez nincs egyértelmű útmutatás. Ennek magyarázata egyrészt az elemzés módszereinek a kidolgozatlanságában lelhető fel, másrészt az Európai Unió szándékosága is tükröződik, ami lehetővé teszi a feltételek rugalmas kezelését, illetve a csatlakozási folyamat gyorsítását vagy éppen késleltetését és akadályozását [Palánkai 2006]. Éppen utóbbi miatt érdemes Palánkai Tibor integrációérettséggel kapcsolatos módszertanát elővenni, hiszen ezáltal egy objektívebb képet kaphatunk a tagjelölt államok csatlakozással kapcsolatos felkészültségéről. A csatlakozni kívánó országokról szóló jelentésekben az Európai Bizottság alapvetően a csatlakozási kritériumok teljesítését elemzi, azonban az integrációérettség megítéléséhez ezek nem nyújtanak mélyen megalapozott elméleti és módszertani alapot, „mivel ismérvszisztemük és elemzési módszereik nem egyértelműek, csupán laza kereteket adnak a politikai alapon történő mérlegeléshez” [Palánkai 2006: 305]. E hiányosságok kiküszöbölésére alkalmazható Palánkai Tibor integrációérettség módszertana, amely általánosságban objektív, számszerűsíthető lehetőséget kínál arra, hogy a tagjelölt államok csatlakozásra való felkészültségét megvizsgálhassuk.

2. AZ INTEGRÁCIÓÉRETTSÉG MÓDSZERTANA

Az integrációérettséget azonban meg kell különböztetnünk a csatlakozási vagy tagsági kritériumoktól, előbbi jóval tágabb fogalom, tehát teljesebb képet ad arról, hogy vajon a tagjelölt államok felkészültek-e a csatlakozásra. „A csatlakozási vagy tagsági kritériumok széles értelemben egy integrációs szervezetben való részvétel

feltételeit és követelményeit határozzák meg. Ezeket formálisan és hivatalosan is megfogalmazhatják. A csatlakozási kritériumok szűkebbek, egy konkrét integrációs szervezetre vagy formára vonatkoznak, s szorosan csak a taggá válás feltételeit rögzítik. Ezeket „előzetesen, »kívülről« kell teljesíteni.” [Palánkai et al. 2011:357]. Ha ezeket a kritériumokat a tagjelöltek nem teljesítik, akkor nem válhatnak az integrációs szervezet résztvevőivé. Ezzel kapcsolatosan a tagsági kritériumok az integrációs szervezeten belüli magatartások és cselekvések követelményeit fogalmazzák meg, és ha azokat nem teljesítik „belülről”, akkor a tagokra szankciók várnak [Palánkai et al. 2011: 357–358]. Az előbbi fogalmak szorosan összefüggnek egymással, mivel a csatlakozási, tagsági feltételek (jelen esetben a koppenhágai kritériumok, *acquis communautaire*) az integrációérettséget próbálják kifejezni. A csatlakozási feltételek leginkább a tagsági kritériumok minimumát fogalmazzák meg, míg az érettség messze túlmutat ezen, és általában a sikeres és hatékony integrálódás kritériumait vizsgálja [Palánkai 2006].

Palánkai Tibor megfogalmazása szerint „Az integrációérettség az adott integrációs formából származó előnyök maximális kihasználásának képessége a költségek és a hátrányok minimalizálása mellett. Az integrációérettséget a költségek és hasznok mérlegével lehet mérni. Egy ország akkor integrációérett, ha a tagság pozitív végösszegű játék, vagyis egészében előnyös számára” [Palánkai 2004: 378]. Az integrációérettség – különbözően a csatlakozási kritériumoktól – nem elsősorban a tagsági feltételeknek és követelményeknek a teljesítését tartalmazza, hanem annak vizsgálatát teszi lehetővé, hogy magának a csatlakozási folyamatnak mik lesznek a következményei, vajon eredményesek, sikeresek lesznek-e. Az integrációérettség meghaladja a csatlakozási és tagsági kritériumok teljesítését, hiszen utóbbiak esetében az integrációra való felkészültséget csak bizonyos vonatkozásokban vizsgáljuk, míg az előbbi a sikeres és hatékony integrálódás folyamatát mutatja, az összefüggéseket a maguk egészében elemezve. Az integrációérettség mérése nem csak a belépés előtt szükséges (ellentétben a csatlakozási kritériumokkal, amelyek a belépés után elveszthetik jelentőségüket), hanem annak képességét is kifejezi, hogy a tagság során mennyire képes kihasználni az abból adódó előnyöket. Az integrációérettségnek *négy dimenzióját* különböztethetjük meg: gazdasági, politikai, társadalmi és intézményi dimenzióját [Palánkai 2004].

A *gazdasági integrációérettséget* a következő alapkritériumokkal határozhatjuk meg: működő piacgazdaság; versenyképesség; makrostabilitás és stabilizáció; konvergencia; finanszírozhatóság és finanszírozás. A működő piacgazdaság (a piaci szereplők és az árak szabad, korlátozások nélküli mozgása) valamennyi integrációs forma esetén alapfeltétel, hiszen a belső szabad kereskedelem előnyeit csak ennek megléte esetén lehet kihasználni. Ehhez szükséges a piacok általános szabadsága, azaz az árak átfogó liberalizálása, átláthatósága és rugalmassága, valódi és működő pénz-és tőkepiacok megteremtése, a verseny körülményeinek és zavartalan működésének kialakulása, a magánszektor dominanciája (megfelelő mértékű privatizáció, illetve annak befejezése az átalakuló országokban). Emellett fontos a vállalkozások piaci alapú megszerveződése és működése, a piacokonform állami intézmények, irányítás és szabályozás (például a piacokonform gazdaságpolitikák, a szabályozás átláthatósága, az állami támogatások és szubvenciók leépítése) és a gazdaság külső intézményi nyitása illetve nyitottsága (a külkereskedelem liberalizálása, az állami

ellenőrzés és a monopóliumok felszámolása, a nemzeti valuta konvertibilitása valamint a tőkék áramlásának szabadságának biztosítása) [Palánkai et al. 2011].

A *versenyképesség* meghatározza az adott ország vagy régió termelőinek helyzetét, lehetőségeit az integráció előnyeinek kihasználására. Nélküle az integrációnak súlyos negatív következményei lehetnek (mint például az, hogy az új tagország vállalatai eltűnnek a piacról) [Palánkai 2005a]. A *makrostabilitás* mind a piac normális működése, mind a piaci integráció előnyeinek kihasználása szempontjából elengedhetetlen. „Optimális vagy kedvező makrogazdasági teljesítmény, ami a gazdasági növekedés, az infláció, a foglalkoztatottság, a költségvetési mérleg vagy a fizetési mérleg ideális alakulásán alapul.” [Palánkai 2004: 399]. A *konvergencia* azért fontos vizsgálódási szempont, mert a nagy fejlettségi szintkülönbségek, mint például a kevésbé fejlett és az iparilag fejlett országok közötti integráció esetében, komoly problémák, konfliktusok forrásai lehetnek, az európai uniós csatlakozás a kevésbé fejlett tag számára negatív következményeket hozhat. A gazdasági fejlettség és gazdasági struktúrák közelítéséhez elengedhetetlen a fejlesztési igények *finanszírozása*, illetve felmerül a kereskedelmi előnyök egyenetlen megoszlása miatt a vesztesek kompenzálásának problémája is. Ahhoz, hogy sikeresen csökkenteni lehessen a fejlettségi különbségeket, szükség van a hazai tőkeforrások rendelkezésre állása (a hazai gazdaság fejlesztési képessége) mellett a működő tőkepiacok jelenlétére (amelyek képesek a belső és külső források mobilizálására és az ésszerű forrásallokációra), a nemzeti költségvetési egyensúly elérésére és fenntartására (miközben finanszírozza a csatlakozással járó költségeket), illetve megfelelő mértékű tőkeabszorpciók képességre [Palánkai 2006].

Az integrációérettség vizsgálatának *politikai dimenziójában* a tagsági kritériumok és az integrációérettség nem választhatóak el egyértelműen egymástól. Így a következő feltételek teljesülését kell figyelembe venni: a demokrácia általános érvényesülése (az 1957-es Római Szerződésben foglaltak szerint), a demokratikus intézmények stabilitása (az 1993-as koppenhágai kritériumok), a működő demokratikus intézmények (1995, Madrid, a koppenhágai kritériumok továbbfejlesztése eredményeképpen), illetve a demokratikus elveknek való megfelelés (az 1997-ben Amszterdamban, illetve 2000-ben Nizzában megfogalmazottak szerint). Ennek kapcsán szükséges megvizsgálni a parlament és végrehajtó hatalom szerkezetét és működését (többek között azt, hogy megvalósult-e a plurális demokrácia, a piacgazdaság és a szabad választások, a belpolitikai stabilitás, jogbiztonság, közbiztonság, jogharmonizáció, a hatékony közigazgatás), az igazságszolgáltatás szerkezetét és működését (a bíróságok függetlenségét, a civil és kisebbségi érdekérvényesítést), a politikai, a polgári, a gazdasági, a szociális és kulturális jogokat. Végül, de nem utolsósorban nem lehet eltekinteni a kisebbségi jogoktól és a kisebbségvédelemtől [Palánkai 2004].

Az integrációérettség *társadalmi dimenzióját* azért érdemes elkülöníteni, mivel az integráció sikeressége nagyban függ attól, hogy mennyiben részesül az egész társadalom az integráció hozadékaiból. Annak ellenére, hogy társadalmi aspektusokra vonatkozó tagsági kritérium nincs, azok a gazdasági és politikai kritériumok keretében megjelennek. A társadalmi integráció és kohézió pedig feltétele az integráció társadalmi támogatásának. A társadalmi integráció és kohézió előrehaladottsága magában foglalja a civil szerveződés és érdekképviselet előmozdítását, a

szociális párbeszéd fejlesztését, a társadalmi konfliktusok helyzetét, a szociálpolitikát, a leszakadó szociális rétegek felemelését, a hazai kisebbségek érdekképviseletének előmozdítását, valamint az európai uniós csatlakozás támogatottságát [Palánkai 2004].

A negyedik dimenzió az *intézmények és jogharmonizáció*. Ahogy Palánkai Tibor fogalmaz: „Az intézményi keretek adják meg az integrációs folyamatok megvalósulási formáit, s nagyban meghatározzák az integrációs politikák és intézkedések hatékonyságát. Az integráció elmélyülésével, különösen a gazdasági és monetáris unió előrehaladásával az intézményi feltételek és kritériumok jelentősége növekszik” [Palánkai 2004: 434]. Az országjelentések részletesen elemzik ezt a dimenziót, többek között az *acquis communautaire* átvételét, az ennek alkalmazását szolgáló intézmények kialakítását, az intézményi és jogrendszer harmonizációját [Palánkai 2005b].

Az integrációérettség elemzése gazdaságpolitikai célokat is szolgálhat, annak eredményei mind a kormányok, mind a nemzetközi intézmények számára hasznos információkat nyújthatnak. Például az integrációérettség vizsgálata segítheti a gazdaságpolitikai célok azonosítását és hatékony végrehajtását, mivel felhívja a figyelmet a legfontosabb teendőkre. A gazdaságpolitika pedig hozzájárulhat az integrációérettség javításához, mivel a felkészülés és kritériumok teljesítése nagyban politikafüggő, jó politikával ezek felgyorsíthatóak [Palánkai et al. 2011].

3. A MÓDSZERTAN TOVÁBBGONDOLÁSA, KITERJESZTÉSE A JELENLEGI HIVATALOS ÉS POTENCIÁLIS TAGJELÖLTEK ESETÉRE

Az integrációérettség módszertanát Palánkai Tibor eredetileg a közép-kelet-európai államok sajátosságai alapján alkotta meg, illetve elsősorban ezeknek az országoknak a csatlakozás előtti integrációérettsége vizsgálatára használta fel.

A módszertan – az előző részben leírtakból következően – azonban tökéletesen alkalmas arra, hogy megvizsgálja a 2004, illetve 2007-ben csatlakozott államok jelenlegi integrációérettségét is. Érdemes lenne azt mélyebben kutatni, hogy a 10+2 közép-kelet-európai állam a csatlakozás óta eltelt évek alatt mennyire volt képes kihasználni az integrációból származó előnyöket, illetve mennyire tudta az abból származó hátrányokat, költségeket minimalizálni. Összehasonlító elemzés során kimutatható lenne, hogy az egyes államok a csatlakozásuk előtt mennyire voltak integrációérettek és napjainkban ez mennyire, milyen irányban változott. A módszertan felhasználható annak vizsgálatára is, hogy a közép-kelet-európai államok közül mely ország volt a leginkább integrációérett a csatlakozás előtt, illetve rámutathat arra, hogy mely államoknak tett jót a csatlakozás és esetleg mely régióbeli államok nem tudtak sikeresen integrálódni az Európai Unióba. A módszertan segítségével kiemelhető az is, hogy a legutóbb csatlakozott államok közül melyik tekinthető a legsikeresebbnek e szempontból, illetve milyen gazdaságpolitikai lépéseknek köszönhető ez, ami a többi régiós állam számára útmutatást jelenthet.

Az integrációérettség módszertana azonban nem csak a legutóbb csatlakozott 10+2 közép-kelet-európai uniós tagállam esetében használható fel. Az integrációérettség vizsgálata más szempontból is jelenleg nagyon aktuális kérdés, hiszen az

Európai Unió egy újabb bővülés előtt áll: nagy valószínűséggel 2013 júliusában Horvátország csatlakozik az Európai Unióhoz. Emellett a nyugat-balkáni régió többi államának is ígéretet tettek arra, hogy ha teljesítik a csatlakozási kritériumokat, ők is teljes jogú taggá válhatnak. Tekintettel arra, hogy az unió nemrég van túl a közép- és kelet-európai országok felvételén, a további kibővülés és annak lehetséges következményei még nagyobb hangsúlyt kapnak. A módszertan azonban érdemes lenne finomítani a Nyugat-Balkán államainak jellegzetességei alapján. Annak ellenére, hogy számos hasonlóságot fedezhetünk fel a két régió történelmében, kultúrájában, gazdaságtörténetében stb., számos különbséget is megállapíthatunk közöttük. A hasonlóságok teszik lehetővé, illetve indokolttá a módszertan alkalmazását a nyugat-balkáni államok gazdasági integrációeretségének vizsgálatára, azonban a különbségek felhívják arra a figyelmet, hogy e módszertan némi változtatásra szorul annak érdekében, hogy alkalmazható legyen. Egyes dimenziók, kritériumok, mutatók súlyának növelése szükséges, újabb mutatókat érdemes bevonni a vizsgálatba. A módszertan kiegészítésének egyik módja, ha a régió történelmi jellegzetességeiből indulunk ki, mivel az államok történelme, azok hagyományai nagyban meghatározzák a jelenlegi gazdasági, politikai, társadalmi és intézményi helyzetüket, jövőbeli fejlődési lehetőségeiket.

A Nyugat-Balkán államait alapvetően két csoportra oszthatjuk annak érdekében, hogy megállapíthassuk a különböző országok jellegzetességeit: volt jugoszláv államokra* (a már tagállam Szlovénia kivételével), illetve Albániára. Albánia történelme és így jellegzetességei sokban hasonlítanak a volt jugoszláv államokéra, hiszen történelmük, már csak szomszédi mivoltukból is következően, szorosan összefonódott. Azonban számos, jelentős különbségeket is felfedezhetünk. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy a volt Jugoszlávián belüli országok sem homogének, de jó kiindulási alapnak tekinthető a közös történelmi múlt ahhoz, hogy egy csoportként kezeljük őket.

A volt jugoszláv államokat alkotó térség jellemzője, hogy az elmúlt ezer esztendőben katonai-stratégiai ütközőövezet volt: a régió a római és bizánci kereszténység (1054–1453), az Oszmán Birodalom és a nyugati-ortodox kereszténység (1878-ig), majd a szovjet és a nyugati érdekszféra között (1945–1992) helyezkedett el. Ennek eredménye az etnikai és vallási sokszínűség, a „történelmi ozmózis” (azaz a nyugat- és kelet-európai, valamint a kis-ázsiai kultúrák együttélése) [Glatz 2005]. A délszlávok a középkor folyamán különböző államok és egyházak kereteibe tagozódtak be aszerint, hogy a Római Birodalom kettéosztása (395) és az egyházszakadás (1054) idején a kereszténység nyugati vagy keleti ágát elválasztó vonal melyik oldalán éltek. Ez a választóvonal rányomta bélyegét későbbi történelmükre, mivel az állami és egyházi hovatartozás meghatározott fejlődési modellt és társadalmi-kulturális mentalitást is jelentett. Horvátország ezzel, habár idegen fennhatóság alatt állt, bekerült a nyugati-katolikus civilizációs régióba és részesévé vált az európai fejlődési rendnek. A keletibb területek arculatát viszont a bizánci-ortodox gazdasági, politikai, társadalmi és vallási hagyományok formálták, évszázadokra megakadályozta gazdasági fejlődésüket a Török Birodalomba való betagozódásuk, és csak a XIX. szá-

* A mai Horvátország, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Szerbia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina és Koszovó tartozik ebbe a csoportba.

zadban kapcsolódhattak be újra az európai társadalmi és politikai fejlődés trendjébe [Juhász 1999]. *Samuel P. Huntington* szerint is határterület a régió: a nyugati kereszténység, az ortodox kereszténység és iszlám határán fekszik; a térség a nyugati civilizáció keleti határa. Eszerint Horvátország teljes mértékben még a nyugati civilizációhoz tartozik, Bosznia-Hercegovina és Montenegró nagy része, míg Szerbia kisebbik, északi fele helyezkedik el a határon. Macedónia, Koszovó és Albánia már a keleti, ortodox kereszténységhez és az iszlám civilizációhoz tartozik. A nyugati civilizáció keleti határa természetesen egybeesik az osztrák-magyar birodalom és az Oszmán Birodalom közötti történeti határvonallal [Huntington 2008]. Így a Nyugat-Balkán összetett térségnek tekinthető civilizációs szempontból.

Az elmúlt ezer esztendőben minden nagyobb szomszéd hatalom rátette a térségre a kezét egy időre (Magyarország, Oszmán Birodalom, Habsburg Birodalom, Orosz Birodalom, Németország és Olaszország is a második világháború során). A régió határvonalait mindig a nagyhatalmak húzták meg, és nem az itt élő népek elképzelései, elvárásai alapján [Juhász 1999, Réti 2000]. Példának Bosznia-Hercegovinát hozhatjuk fel, amely jelenleg a térség leginstabilabb állama, és lényegében a nagyhatalmi érdekek tartják életben az államalakulatot. Ennek és a határterületi jellegnek is köszönhető az, hogy egy-egy volt jugoszláv államban több etnikum él, és sokszor alakulnak ki konfliktusaik (vallási és kulturális). Ez volt az egyik fő oka annak is, hogy kirobbant az 1991 és 1995 között dúló délszláv háború.

A vallási sokszínűséget mutatja, hogy Horvátország lakossága többségben (az itt élők majdnem 88 százaléka) római katolikus, a latin kereszténység a jellemző az országban, az ortodox vallást csupán a népesség 4,5 százaléka gyakorolja. A szerbek többsége a keleti kereszténységhez tartozik, ortodox vallású. Hasonló a helyzet Macedóniában (53 százalék) és Montenegróban is (70 százalék). Az iszlám, muszlim vallás leginkább Koszovóban és Albániában jellemző, míg Bosznia-Hercegovina vallása összetett (etnikai összetettségének köszönhetően – lásd később): itt a lakosság 40 százaléka vallja magát muszlimnak [Garde 2007]. Albánia kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a túlzott vallásosság sosem jellemezte az albánokat, inkább a vallási tolerancia, a Hodzsa-rezsim ateizmusa pedig a vallás teljes kiirtására törekedett, egy albán számára a vallás inkább jelent származást és életvitelt, mint vak hitet [Réti 2000]. Az etnikai sokszínűség is jellemző a térségben: Horvátországban a lakosság döntő többsége horvát (köszönhető a jugoszláv háborúnak, illetve a szerbek kiűzésének, de még van olyan horvát járás, ahol a szerbek vannak többségben), legnagyobb kisebbség: szerbek. Macedóniában a macedónok csupán a lakosság 55 százalékát teszik ki, albán a lakosság mintegy 35 százaléka (hivatalos adatok szerint kb. 20–25 százalék). Komoly albán kisebbségvédelmi problémák jellemzik Macedóniát: erre próbált megoldást találni – több-kevesebb sikerrel – az *ohridi megállapodás*. Az albán kisebbség mellett jelentősek a törökök, románok és szerbek alkotta kisebbségek. Albánia ebből a szempontból is eltér a térség többi államától: lakossága nagy részben albánokból áll (95 százalék), görög csupán a lakosság 3 százaléka. Ennek ellenére számos albán él a régió más országaiban, ami jelentős problémákat okozott/okoz a térségben. Koszovóban például a lakosság 88 százaléka albán, 7 százaléka szerb (ezért volt indokolt a Szerbiától való különválás – bár történetileg változó a két etnikum aránya). Bosznia-Hercegovina lakosságának közel fele bosnyák (48 százalék), a másik felét szerbek (kb. 37 százalék) és horvátok (kb. 14 százalék)

alkotják. Szerbiában a lakosság nagyrészt szerb, de sok kisebbség él az országban (magyarok, horvátok, albánok stb.). Montenegróban a lakosság csupán 43 százaléka macedón, 32 százaléka szerb, kb. 8 százaléka bosnyák, 18 százaléka albán. Összeségében 15 nemzetiség található meg a térségben: szlovén, horvát, magyar, cseh, bosnyák, montenegrói, szerb, bolgár, albán, szlovák, román, ruszin, roma, sváb, olasz és török. Ebből következően nem meglepő, hogy a térséget Európa „puskaporos hordójának” is nevezik, és a történelem során olyan sok konfliktus alakult ki a régióban [Garde 2007].

A térség államainak gazdasága nagyon eltérő képet mutat. A legelmaradottabb ország Albánia, ahol a több mint 500 éves török uralom Európa „legsötétebb” államát hagyta maga után: olyan félf feudális államot, ahol szinte minden hatalom az egymással vetélkedő földesurak kezében összpontosult. A független Albániát csupán 1912. november 28-án kiáltották ki, és – lényegében a mai napig fennálló – határait úgy jelölték ki, hogy jelentős albánok lakta területek (például Koszovó) maradtak határain túl, és nem teljesen az etnikai viszonyok alapján húzták meg az Albániát és Görögországot elválasztó határokat sem, így az albán etnikum több mint fele maradt Albánia határain kívül. Ez a történelem során jelentős problémákat, vitákat okozott szomszédjaival, hosszú évtizedekig nem voltak közöttük politikai és gazdasági kapcsolatok, ami részben okozójává vált az ország 1970–1980-as évekre kialakult elszigeteltségének és gazdasági elmaradottsága fennmaradásának. Az országot a személyi kultusz hosszú ideig jellemezte. Az első világháború után Ahmed Zogu/Zogolli ragadta meg a hatalmat és azt lényegében a második világháborúig fent tudta tartani. Zogu királysága feudális és a korai kapitalista állapotok sajátos keveréke volt: a jövedelem 90 százalékát a mezőgazdaság adta, elmaradt a földreform, a pénzügyek és a külkereskedelem teljesen Olaszország befolyása alatt állt, a nyersanyagok miatt az országba áramló külföldi beruházásokból származó jövedelmet a felsőbb réteg elherdálta, jelentős volt a korrupció. A lakosság életszínvonala alig érte el a régió felét, elképesztően alacsony színvonalú volt az egészségügyi ellátás, politikai pártok nem léteztek. Ugyanakkor Zogu tett bizonyos kísérleteket országa modernizálása és az európai normákhoz való közelítés terén, például a megmaradt oszmán törvényeket nyugat-európai mintájú polgári, bünygyi és kereskedelmi törvényekkel váltatta fel, vallásilag toleráns volt, valamint kísérletet tett a nők emancipálására. A demokrácia „csírái” csupán egy rövid időre tűntek fel: 1924-ben burzsoá-demokratikus forradalom tört ki Zogu ellen, hogy Albániában megdöntsék a feudális rendszert és jelentős reformokat hajtsanak végre (például földreform, demokratikus jogok biztosítása). Létrejött egy demokratikus kormány, azonban hamar megnyilvánultak a kormányon belüli ellentétek. Emellett nemzetközileg sem ismerték el a kormányt (például a britek), valamint a reformokhoz szükséges kölcsönt sem kapta meg a kormány a Népszövetségtől. Az első polgári demokratikus kormány így hamar megbukott, alig fél évig állt fent, és a második polgári demokratikus kormány megalakulására Albániának 68 évet kellett várnia, addig történelmét a jobb- majd baloldali diktatúra töltötte ki [Réti 2000].

Albániával ellentétben a volt jugoszláv államokban hamarabb megjelentek és tovább maradtak fent a demokrácia csírái, végbementek a gazdaság fejlődéséhez szükséges reformok (például a földreform). Az első világháború után megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság államformája szerint alkotmányos, parlamentáris és

örökletes monarchia, trónján a Karagyorgyevics-házzal. Az egykamarás parlamentet négyévente közvetlen, titkos és általános (csak a férfiakra kiterjedő) választójog alapján választották meg, a listás pártképviselet elve alapján. Azonban hozzá kell tenni, hogy egyetlen parlament sem tudta kitölteni a mandátumát, amit elsősorban a szerbek által szorgalmazott centralizált rendszer és a horvátok által elképzelt autonóm közigazgatási forma ellentéte okozott. Ez az ellentét megbénította az állam működését, ami végül 1929-ben a királydiktatúra bevezetéséhez vezetett [Juhász 1999]. Mind Albániában, mind Jugoszláviában elsőként nyert teret a szovjet befolyás a második világháború után, így Albánia nem ment át azokon a rövid demokratikus, parlamentáris szakaszon sem, amely a „népi demokráciák” többségének fejlődését jellemezte. Enver Hodzsa több mint negyven évig irányította az országot és az Albán Kommunista Pártot (elsősorban a sztálini elvek alapján), először a jugoszláv, majd szovjet, végül kínai szövetségi kapcsolatok megszakításával és az „önerőre támaszkodás” politikájával csak még elmaradottabbá tette országát [Réti 2000].

Jugoszlávia történelme sokban hasonlít, de egyben el is tér Albánia történelmétől. Habár a szocialista rendszer fennállásának első éveiben szoros volt közöttük az együttműködés, az 1950-es évek elejétől a jugoszláv rendszer a többi szocialista rezsimhez képest több rugalmasságot mutatott és nagyobb szabadságot biztosított, fennmaradt az egypártrendszer és Josip Broz Tito személyi kultusza. Az 1963-as alkotmánymódosítás Jugoszláviát föderatív szocialista köztársasággá nyilvánította, amelyben egy társadalmi tulajdonra épülő szabályozott piacgazdaság alapjait fektették le. Emellett létrehozta az alkotmánybíróságot, kiszélesítette az állampolgári jogok és szabadságok körét, bevezették a többkamarás parlamenti rendszert. Azonban bizonyos külpolitikai problémák (csehszlovákiai intervenció, görögországi puccs és Izrael győzelme), belpolitikai konfliktusok (megingott a szocializmus értelmezésének pártmonopóliuma) és gazdasági nehézségek (a termelés növekedési ütemének megtörése, az infláció és munkanélküliség jelentős megnövekedése) megakasztották a reformfolyamatot. A föderáció konszolidációja együtt járt a pártállami restaurációval: az elfogadott új alkotmány hiába szélesítette ki jobban a hat köztársaság (Bosznia-Hercegovina, Crna Gora, Horvátország, Macedónia, Szerbia és Szlovénia) és a tartományok (Koszovó, Vajdaság) jogkörét és önállóságát, az állam tényleges irányítása 1980-ig Tito és a párt kezében összpontosult. A reformok nem voltak elegendők ahhoz, hogy a szovjet típusú kelet-európai formától strukturálisan eltérő szocializmusmodell jöjjön létre. Tito halála után pedig a szerbek nacionalista politikája kerekedett felül és 1989-re súlyos ellentétek alakultak ki a köztársaságok között, ami végül a délszláv háborúhoz vezetett [Juhász 1999]. Albánia az 1990-es évek elején kezdte meg a demokratikus rendszerváltás folyamatát, azonban történelmi hagyományai alapján ez nem megy könnyen, azt mondhatjuk, hogy mind a mai napig nem fejeződött be teljesen. A gazdasági és politikai fejlődést pedig súlyosan hátráltatja az 1997-ben lezajlott piramisjáték, amelynek során az albán lakosság jelentős része elveszítette megtakarításait, így még inkább recesszióba süllyedt az ország. A helyzetet csak tovább súlyosbította az, hogy az akkori Berisha-kormány is részese volt, támogatta, de legalább is elnézte a spekulatív csalást. A volt Jugoszlávia országaiban esetében pedig a kirobbant háború és annak következményei, a nem teljesen lezárt etnikai és vallási problémák okoztak/okoznak súlyos gazdasági és politikai gondokat.

Az előbbiekből következően a nyugat-balkán államok integrációérettségének vizsgálatakor kiemelkedő figyelmet kell szentelni a gazdasági dimenzió kapcsán a működő piacgazdaság kiépítésének, illetve meglétének. Az elmúlt évek eseményei azt mutatják, hogy az országok gazdaságai meglehetősen instabilak. A történelmi múltból fakadóan komoly problémát jelent a korrupció visszaszorítása, amely jelentősen befolyásolja az országok versenyképességét, valamint azt, hogy mennyi közvetlen külföldi beruházás valósul meg az államokban. Továbbá, a konvergencia vizsgálatának kell nagyobb teret szentelni, hiszen ezek az államok jelentős mértékben elmaradtak az unió fejlettségi színvonalától. Fontos, hogy megfelelő legyen a tőkeellátottságuk, ami csak külföldről áramolhat be, mivel az Európai Uniónak jelenleg nem áll rendelkezésre annyi forrás, hogy a felzárkózást finanszírozni tudná. Tehát kiemelkedő fontosságú, hogy az egyes pénzügyi forrásokat milyen hatékonysággal tudják felhasználni, illetve mennyire vonzó az adott ország a külföldi befektetők előtt. A politikai dimenzióknak jelentős szerep kell jusson, hiszen a régióban, kiváltképpen Albánia esetében, a demokráciának nincsenek nagy hagyományai, csupán nemrég kezdődött meg a demokratikus elvek átvétele, a demokratikus intézmények kiépítése és jelenleg gyermekcipőben jár. Végül, a régió kapcsán a társadalmi dimenzióknak kell nagyobb szerepet kapnia, mint a közép-kelet európai államok vizsgálatakor, hiszen jelenleg – a történelemből és „történelmi ozmózisból” fakadóan – nincs meg az a társadalmi támogatottság, kohézió, amely a sikeres integrálódás kulcsa lenne. Fontos az, hogy az egyes államok a területükön élő kisebbségeket elismerjék, jogaikat biztosítsák, valamint az, hogy a háborúk során menekülni kényszerülőket visszafogadják. Összességében a társadalmi megbékélés a kulcs ahhoz, hogy a térség országainak lakossága kész legyen a csatlakozásra.

4. ÖSSZEGZÉS

Megállapíthatjuk, hogy az integrációérettség módszertana sok szempontból még ma is aktuális, számos kutatás alapjául szolgálhat. Az egyik irányvonal az, ha kiterjesztjük a nyugat-balkán régió államainak vizsgálatára, elsősorban történelmi alapokra támaszkodva. Ennek során figyelmet kell szentelni a működő piacgazdaság és demokrácia megvalósításának, a felzárkózás alakulásának, valamint a korrupció elleni harcnak, amely szoros összefüggésben áll az országok versenyképességével és tőkevonzó képességével. Utóbbi a felzárkózást is elősegítheti, mivel az Európai Uniónak jelenleg nem áll rendelkezésre annyi forrás, hogy ezt finanszírozni tudná. A társadalmi dimenzió vizsgálata pedig kulcsfontosságúnak tekinthető.

IRODALOM

- Garde, Paul (2007): *A Balkán. Háttér Esszék*, Budapest: Háttér Kiadó
- Glatz Ferenc (2005): „A Balkán-politika és a Balkán-kutatás reneszánsza, 2005” in: Glatz Ferenc (szerk.) (2008): *A Balkán és a Magyarország, Váltás a külpolitikai közgondolkodásban?*, Budapest: MTA Társadalomkutató Központ – Európa Intézet, pp. 19–32.

- Huntington, Samuel P. (2008): *A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása*, Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*, Budapest: Aula Kiadó
- Palánkai Tibor (2004): *Az európai integráció gazdaságtana*, Budapest: Aula Kiadó
- Palánkai Tibor (2005a): „Versenyképesség”, in: Palánkai Tibor (2005) koordinátor: *A magyar gazdaság és társadalom integráció-érettsége, integrációs képessége és felkészültsége*, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, pp. 291– 344.
- Palánkai Tibor (2005b): „A csatlakozás és a tagság politikai (gazdaságpolitikai), intézményi kritériumai és érettsége”, in: Palánkai Tibor (2005) koordinátor: *A magyar gazdaság és társadalom integráció-érettsége, integrációs képessége és felkészültsége*, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, pp. 291– 344.
- Palánkai (2006): Integrációérettségünk elméleti összefüggései, *Pénzügyi Szemle*, 51: 302–319.
- Palánkai Tibor et al. (2011): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*, Budapest: Akadémiai Kiadó